

Horyzonty Polityki
2023, Vol. 14, N° 46

MATEUSZ NIEĆ

<http://orcid.org/0000-0002-0879-682X>
Akademia Ignatianum w Krakowie
mateusz.niec@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2364

Mitologia Czwartej władzy Stevena A. Spielberga

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Głównym celem artykułu jest ukazanie podstawowych idei politycznych zawartych w filmie S. Spielberga *The Post* („Czwarta władza”). Ponadto celem szczegółowym jest prezentacja mitologicznego przesłania filmu i wyszczególnienie elementów ją tworzących, jak również przedstawienie sposobów dotarcia z przekazem ideowym do masowego odbiorcy.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Jakie idee czwartej władzy są eksponowane w obrazie skierowanym do masowej publiczności w USA? Jakich argumentów używa się dla uzasadnienia tych idei? Kiedy nastąpiło osłabienie działania czwartej władzy w systemie amerykańskim i dlaczego? W analizie skorzystano z mitologicznej koncepcji R. Barthes'a i opracowanej przez niego metody strukturalnej (analiza mitu).

PROCES WYWODU: W rozważaniach wstępnych przedstawiono pojęcie czwartej władzy i mitu politycznego, następnie w korpusie artykułu omówiono przesłanie filmu i wskazano podstawowe problemy w nim poruszane.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Spielberg w obrazie skierowanym do masowego odbiorcy przedstawił moment kształtowania się idei czwartej władzy – w sensie historycznym jest to wojna w Wietnamie, w sensie politycznym (*Pentagon Papers*) spór między wolnością słowa a bezpieczeństwem państwa. Czwarta władza jest ideą polityczną, której celem jest kontrola poczynań rządu i obrona domeny prasy, jej prawa do kształtowania opinii i wolności słowa.

Sugerowane cytowanie: Nieć, M. (2023). Mitologia Czwartej władzy Stevena A. Spielberga. *Horyzonty Polityki*, 14(46), 53–68. DOI: 10.35765/HP.2364.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Wnioski płynące z artykułu skierowane są do badaczy polityki, dziennikarzy i polityków. Artykuł pokazuje, w jaki sposób następuje osłabienie funkcji kontrolnych władzy wykonawczej i ustawodawczej, a także diagnozuje, w jaki sposób naprawić źle działający system polityczny. Ponadto wskazano nowe źródło dla analiz politycznych: masowy film.

SŁOWA KLUCZOWE:

czwarta władza, władza sądownicza, wolność słowa, film polityczny, mitologia polityczna

Abstract

MYTHOLOGY OF *THE POST* OF STEVEN A. SPIELBERG

RESEARCH OBJECTIVE: The main aim of the article is the presentation of the basic political ideas contained in S. Spielberg's movie *The Post*. Moreover, the specific aim is to present the mythological message of the film and to list the elements that construct it. Another specific goal is to present the ways to reach a mass audience with an ideological message.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Which ideas of the fourth power are exposed in the movie addressed to the mass audience in the US? What are the arguments supporting these ideas? When did the fourth estate in the American system weaken, and why? The analysis uses the mythological concept of R. Barthes and the structural method developed by him (myth analysis).

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The introductory considerations concern the concept of the fourth estate and political myth, then the core of the article discusses the message of the film and indicates the basic problems discussed.

RESEARCH RESULTS: S. Spielberg, in the movie addressed to a mass audience, presented the moment of shaping the idea of the fourth estate, in the historical sense it is the war in Vietnam, in the political sense (*Pentagon Papers*) a conflict between freedom of speech and state security. The fourth power is a political idea, the aim of which is to control the actions of an authority and to defend the domain of the press, its right to form opinions and freedom of speech.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: The conclusions of the article are addressed to political science researchers, journalists and politicians. The article shows how the control functions of the executive and legislative power are weakened, and also diagnoses how to repair

a malfunctioning political system. In addition, a new source of political analysis, a mass movie, was identified.

KEYWORDS:

fourth estate, judiciary power, freedom of speech,
political movie, political mythology

WSTĘP

Rewolucje populistyczne, z którymi mamy do czynienia od połowy poprzedniej dekady, ponowiły pytanie o podział władzy we współczesnym państwie (Szacki, 2007, s. 9–26; Many, & Surel, 2007; Wysocka, 2010; Mudde, 2010; Elchardus, & Spruyt, 2016; Abromeit, 2017; Nieć, 2021, s. 15–39). Klasyczny podział na władzę wykonawczą, ustawodawczą i sądowniczą, który pojawia się już w starożytnej refleksji o polityce (Arystoteles, Polibiusz), a następnie staje się przedmiotem licznych komentarzy i dyskusji w średniowieczu oraz nowożytności, jest niewystarczający. U progu współczesności w myśli liberalnej pojawiają się rozbudowane próby wyodrębnienia kolejnych władz (B. Constant), ale nie są one zadowalające, stwarzają pole do postawienia nowych pytań i wskazania kolejnych problemów. Również inne nurty refleksji politycznej poszukują nowego ułożenia władz w państwie (Małajny, 2003), chociaż to w szeroko rozumianej myśli liberalnej pojawiły się propozycje budzące najszerszy rezonans społeczny. Jedną z tego typu propozycji był pomysł brytyjskiego wiga Edmunda Burke’a, który postulował wpisanie w system polityczny prasy politycznej (stanu reporterskiego) określanej w literaturze mianem czwartej władzy (Carlyle, 2006; Adamowski, 2006; Nieć, 2014, s. 321–340; Palczewski, 2017, s. 351–358; Pisarek, 2006, s. 27).

Pojęcie czwartej władzy (*the fourth estate*) początkowo było przypisane tylko do dyskusji o miejscu prasy w państwie budującym konstytucyjny porządek polityczny, nawet jeśli był on budowany wyłącznie materialnie, a nie formalnie, co widać na przykładzie Zjednoczonego Królestwa. W późniejszej dyskusji, co pokazała m.in. debata, jaka toczy się obecnie w Polsce w kręgu teoretyków prawa i polityki (A. Sylwestrzak, G. Kuca, M. Florczak-Wątor), pojęcie czwartej władzy nabrało szerszego znaczenia, odnoszącego się do

społecznych ciał pośrednich (samorządu, społeczeństwa obywatelskiego, organizacji pożytku publicznego, ruchów społecznych, władzy neutralnej: Rzecznika Praw Obywatelskich, Państwowej Komisji Wyborczej, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Najwyższej Izby Kontroli). Również namysł nad władzą ideologiczną (L. Althusser, M. Foucault) albo władzą symboliczną (P. Bourdieu) moglibyśmy umieścić w refleksji o czwartej władzy.

Przedmiotem namysłu w artykule nie czynię aż tak szerokiego rozumienia czwartej władzy (będącej przedmiotem zainteresowania myśli politycznej, teorii polityki, teorii państwa i prawa, prawa konstytucyjnego, prawa administracyjnego, socjologii ruchów społecznych, filozofii polityki), ale tylko pewną ideę, która narodziła się pod koniec XVIII w. w Zjednoczonym Królestwie za sprawą Edmunda Burke'a (Rydz, 2005; Pielniński, 2011; Olszowski, & Szlachta, 2012, s. vii–xliii). Idea czwartej władzy nie została jednak przez niego sprecyzowana (Hoffman, Levack, 1949), nawet nie mamy pewności, czy jest jej autorem. Pomysł polityczny, który przypisujemy dosyć powszechnie Burke'owi, przetrwał do naszych czasów za sprawą późniejszych komentatorów i polityków: Thomasa Babingtona Macaulaya oraz Thomasa Carlyle'a (Nieć, 2014; Palczewski, 2017). Idea czwartej władzy jest propozycją poszerzenia reprezentacji, choć nie w znaczeniu ustrojowym, o nową władzę, określoną instytucjonalnie, z zakresem kompetencji, wskazaniem celów i zadań – ale w rozumieniu politycznym. W literaturze przedmiotu możemy znaleźć kilka interpretacji myśli przypisywanej wigowskiemu politykowi, który w obliczu kryzysu monarchii (konflikty w Nowej Anglii i Indiach, sprawy handlu i kwestie niewolnictwa, dyskusja o reformie ustroju) poszukiwał czynnika wzmacniającego Koronę. Najczęściej wskazuje się na kontekst medialny pojawienia się pomysłu Burke'a (Paczkowski, 1973; Adamowski, 2006), wyodrębnia się także kontekst polityczny, kształtowanie się sfery publicznej i – szerzej – społeczeństwa obywatelskiego (Wolert, 2005; Habermas, 2007) oraz niekiedy wskazuje się na kontekst komunikacyjny, związany z pojawieniem się masowej kampanii wyborczej i propagandy (Nieć, 2014). Kontekst ustrojowy kształtowania się idei Burke'a bez imiennego jego przywołania omawiają Kuca (2020, s. 129–145) i Florczak-Wątor (2022), wskazując przy tym nowe rozwiązania konstytucyjne (władza neutralna).

W artykule przez czwartą władzę będę rozumiał pomysł nieodnoszący się do zagadnień ustrojowych, ale kwestii politycznych, związanych z kształtowaniem się zorganizowanej poprzez prasę opinii publicznej i wpływania jej na politykę. Czwarta władza jest więc władzą stanu dziennikarskiego, wyrażaną poprzez prasę polityczną (dzienniki polityczne, tygodniki opinii) oraz tabloidy, wraz z powstaniem stacji radiowych i telewizyjnych poprzez audycje radiowe i telewizyjne, a także – jak pokazuje analizowany przykład – poprzez film. Celem władzy prasy jest kontrola rządu oraz instytucji państwa, a także korporacji oraz obrona praw i wolności jednostki. Pomysł narodził się w anglosaskiej kulturze politycznej pod koniec XVIII w. i jest dla niej charakterystyczny, w późniejszych latach idea czwartej władzy uzyskała nowe aktualizacje doktrynalne (Siebert, Peterson, & Schramm, 1956; Hallin, & Mancini, 2007). Koncepcja czwartej władzy jest charakterystyczna dla amerykańskiej kultury demokratycznej (Baran, & Davies, 2007; McQuail, 2007). Często jest traktowana jako conceptualizacja I poprawki do Konstytucji, w której podkreślano znaczenie wolności słowa w państwie demokratycznym. Czwarta władza może być ujmowana jako typ idealny umożliwiający analizę relacji pomiędzy prasą/mediami, władzą polityczną i obywatelami.

Państwo amerykańskie było budowane od dołu w kontrze do absolutystycznego porządku, dlatego szczególne znaczenie nadawano mechanizmom kontrolnym społeczeństwa. Głos opinii publicznej traktowano jako istotne zabezpieczenie przed tyranią rządu centralnego, jak i tyranią każdej władzy (federaliści, A. de Tocqueville). W społeczeństwie emigrantów kontrola opinii publicznej była także elementem budowania społeczeństwa opartego na tych samych wartościach, normach i zachowaniach.

Zagadnienie mitu politycznego do dyskursu naukowego wprowadził pod koniec II wojny światowej Ernst Alfred Cassirer, historyk idei wywodzący się z neokantowskiej szkoły marburskiej. W pracy *Mit państwa* z 1945 r. (Cassirer, 2006) sformułował koncepcję mitu poszerzającą dotychczasowe ujęcia, także te formułowane przez siebie w fundamentalnej, trzytomowej pracy *Filozofia form symbolicznych* (lata 1923–1929). Koncepcja myśli mitycznej zaprezentowana w *Filozofii form symbolicznych* jest lepiej znana polskiemu czytelnikowi z *Eseju o człowieku. Wstępu do filozofii kultury* (Cassirer, 1998). W wymienionych

pracach Cassirer przedstawił symboliczne formy, które kształtują nasze myślenie i postrzeganie świata. Jako najważniejsze formy wymienił mit/religię, język oraz naukę i przypisał im określone poziomy poznania: wrażenia, przedstawienia i czystej naoczności. Mit umieścił na poziomie wrażenia, podstawowym poziomie poznania świata, jego początków, i przypisał do świata archaicznego.

Początkowo Cassirer za antropologami i etnologami uważał mit za formę archaiczną, przynależącą do świata pierwotnego. Dopiero pod wpływem sukcesów narodowego socjalizmu dostrzegł mit także we współczesnej cywilizacji europejskiej. W pracy *Mit państwa* sformułował koncepcję mitu politycznego, przyjmując za podstawę analizy tak jak uprzednio rytualistyczną koncepcję mitu. Mit państwa dostrzegł już w refleksji filozoficzno-politycznej Platona, a następnie w średniowiecznej teorii państwa, w nowożytnej myśli Nicola Machiavellego, myśli Thomasa Hobbesa i myśli oświecenia, a także w myśli XX w., która w interesującym nas wątku została ukształtowana przez dziewiętnastowieczną refleksję Thomasa Carlyle'a, rasizm (A. Gobineau), a także teorię państwa Georga Wilhelma Friedricha Hegla. W przekonaniu Cassirera mit państwa jest nurtem trwale usytuowanym w historii myśli społecznej.

Koncepcja mitu państwa zasugerowała innym badaczom, szczególnie antropologom kulturowym, poszukiwanie mitu politycznego także we współczesnych społeczeństwach i państwach demokratycznych. W tej mierze wyróżniają się prace Rolanda Barthes'a, który sformułował koncepcję mitologii, małych narracji mitycznych prezentowanych w środkach masowego przekazu, filmie, książce masowej, a także w życiu codziennym. Francuski strukturalista (Barthes, 2000) odwołał się także do rytualistycznej koncepcji mitu (J. Frazer, funkcjonalizm brytyjski), dostrzegając w praktykach życia codziennego współczesności idee mitu, ich aktualizacje społeczne i polityczne. W pracy *Mitologie* sformułował koncepcję trzeciego sensu. Zdaniem francuskiego antropologa pierwszy sens niesie znak, drugi sens język, tj. umieszczenie znaku w ciągu paradygmatycznym i syntagmatycznym (w systemie języka), natomiast trzeci sens ujawnia się wraz z mitem, który jest nadbudowanym systemem znaczeń nad pierwotnym tekstem języka.

Do nauki o polityce pojęcie mitu politycznego wprowadzili anglosascy badacze Harold Lasswell i Abraham Kaplan w pracy

Power and Society. A Framework for Political Inquiry z 1950 r. Stała się ona przedmiotem licznych komentarzy. Przedstawiona w książce próba wpisania mitu politycznego w cybernetyczne ujęcie polityki (Lasswell, & Kaplan, 1976, s. 116–141) nie zyskała szerszego rezonansu. W Polsce do koncepcji Lasswella i Kaplana nawiązał Tadeusz Biernat (Biernat, 1989).

W artykule przywołuję koncepcję mitologii Barthes'a i jego metodę strukturalną. Analizuję mitologię filmu, odwołując się do uzasadnień metodologicznych, ich opisów przedstawionych w pracach francuskiego teoretyka (Barthes, 1971, 1998, 1999, 2000). Traktuję film jako tekst, który podlega takiej samej interpretacji jak każda dłuższa wypowiedź ideowa. Nie rozpatrzę filmu jako dzieła artystycznego, dlatego nie wskazuję odniesień estetycznych ani nie wpisuję analizowanego dzieła kinematografii w tradycję badań filmoznawczych, kulturowych, mając świadomość ograniczeń wynikających z rozpoczęcia badań. Artykuł na tym etapie badań jest tylko przyczynkiem, który dopiero w przyszłości będzie mógł posłużyć do szerszych uogólnień. Niewątpliwie rozważania o czwartej władzy w filmie mogę umieścić z jednej strony obok *Obywatela Kane* Orsona Welleasa (rok produkcji: 1941), którego włoski tytuł brzmiał *Quattro potere* (*Czwarta władza*), z drugiej strony obok bondowskiej produkcji *Jutro nie umiera nigdy* (*Tomorrow Never Dies*, rok produkcji: 1997) Rogera Spottiswoode'a. Ponadto nie analizuję ówczesnej historii, dlatego nie dokonuję porównań źródeł ani nie ustalę prawdy historycznej i tym samym nie wskazuję fikcji.

ANALIZA FILMU

Przedmiotem analizy mitologicznej czynię film Stevena Allana Spielberga *The Post*, który podejmuje wprost temat czwartej władzy. W polskim tłumaczeniu tytułu filmu zamiast określenia „prasa”, jak sugeruje w tym przypadku wyraz *post*, używa się określenia *Czwarta władza*. Spielberg użył wyrażenia *the post* dla podkreślenia opowieści odnoszącej się do „The Washington Post”, a przede wszystkim dla uwypuklenia zmiany, jaką przeszedł dziennik na początku lat 70. XX w. – od pisma mającego charakter korespondencji publicznej o wydarzeniach i ploteczkach do pisma krajowego stojącego na straży

wolności słowa, wypełniającego rolę czwartej władzy i strzegącego domeny zarezerwowanej dla prasy. Przywołując język mitu, film Spielberga jest opowieścią o tym, jak „The Washington Post” zdobył pozycję czwartej władzy.

Reżyserem filmu i producentem jest S. Spielberg, scenariusz został napisany przez Liz Hannah i Josha Singera, zdjęcia wykonał Janusz Kamiński, muzykę napisał John Williams, zaś główne role reżyser powierzył Meryl Streep (wciela się w postać Katharine Graham, właścicielki dziennika) i Tomowi Hanksowi (w filmie Ben Bradlee, redaktor naczelny dziennika). Film został zrealizowany m.in. w wytwórni 20th Century Fox, która również podjęła się dystrybucji. Jego budżet wynosił ok. 50 mln \$, zaś zysk wyniósł 179,8 mln \$, co można uznać za wskaźnik sukcesu frekwencyjnego, był wyświetlany bądź dystrybuowany na wszystkich kontynentach. Premiera filmu miała miejsce w grudniu 2017 r., w Europie – w styczniu 2018 r.

Reżyser kontynuuje opowieść o dziejach „The Washington Post”, którą rozpoczął w 1976 r. Alan J. Pakula obrazem *All the President's Men*, prezentując dzieje afery Watergate. Spielberg dopowiada wcześniejszą, równie ekscytującą historię publikacji dokumentów o zaangażowaniu Stanów Zjednoczonych w Wietnamie, określaną w literaturze przedmiotu i publicystyce mianem *Pentagon Papers*. Postać redaktora naczelnego B. Bradleego spaja obydwie narracje, opowiedziane przez dwóch różnych reżyserów.

Spielberg dokonuje diagnozy współczesności. Stawia pośrednio pytanie: skąd się wziął w demokratycznej kulturze Stanów Zjednoczonych prezydent Donald Trump, będący zagrożeniem dla republiki? I odpowiada: pojawił się wraz z R. Nixonem (w filmie ekspozowany jest cień prezydenta), jest wytworem amerykańskiej historii lat 60 XX w. (afery Watergate). Jednocześnie reżyser stawia pytania o pryncypia republiki. Zadaje pytanie o wolność słowa (I poprawka do Konstytucji), o obronę praw jednostki w starciu z racją stanu, z bezpieczeństwem państwa. Po 11 września tego typu opozycja nabiera w Stanach Zjednoczonych dodatkowego znaczenia. Jak mówi bohater filmu: „Musimy kontrolować władzę, bo jeśli nie my, [to] kto ich rozliczy” (wszystkie cytaty z filmu podaję za prezentowaną w Polsce ścieżką dźwiękową filmu. W nawiasach podaję sceny i osoby biorące w nich udział; nie podaję czasowych odniesień, ponieważ przywołane kadry nie nastroczają problemów z identyfikacją).

The Post jest filmem określanym dosyć nietypowo jako „historyczny thriller polityczny”, z reguły stosuje się tylko określenie „thriller polityczny” (Hendrykowski, 1994, s. 304–305). Twórcy filmu podkreślają rzeczywisty charakter zdarzeń. Przy tym Spielberg nie stylizuje filmu na dokument (odmiennie Gleiberman, 2017; także Hendrykowski, 2000). Film Spielberga jest utrzymany w estetyce tzw. filmu hollywoodzkiego skierowanego do masowego odbiorcy: szybki montaż, ciekawy scenariusz w formule sensacji, wartka akcja i gwiazdy kina. Przyjęcie estetyki thrillera nakierowało film na masowego odbiorcę, ale także było nawiązaniem do produkcji Pakuly, która była reklamowana sloganem „Najbardziej bulwersujący kryminał tego stulecia” (Kemp, 2017, s. 350).

Film *The Post* został odczytany przez krytykę filmową i komentatorów (publicystów, dziennikarzy) jako obraz podejmujący bieżącą tematykę (Gleiberman, 2017; Friedman, 2017) pomimo historycznego anturażu (przedstawiono wydarzenia z lat 1965–1971). Produkcja może być odczytana bądź jako pytanie o populistyczne korzenie prezydentury Donalda Trumpa – wówczas Richard Nixon byłby zapowiedzią Trumpa, jego pierwowzorem (w filmie symbolizowany poprzez cień Nixona) – bądź personalnie, jako krytyka prawicowej prezydentury R. Nixona. W recenzjach filmu, np. niemieckiej zamieszczonej na stronie anglojęzycznej *Deutsche Welle* z dnia 11 stycznia 2018 r., odniesienia do współczesności są podane wprost: widać to zarówno w tytule recenzji, jak i podtytule *From Nixon to Trump*, ponadto przywołana zostaje wypowiedź S. Spielberga odnosząca się do eksponowanego kontekstu: „The allegory is obvious” (Kürten, 2018).

Film *Czwarta władza* miał premierę w grudniu 2017 r., 14 grudnia został zaprezentowany w Newseum (Waszyngton), w muzeum poświęconym dziennikarzom strzegącym wolności słowa. Spielberg składa hołd ówczesnym dziennikarzom, ale także kieruje przesłanie do współczesnych dziennikarzy, którzy powinni stać na straży wolności słowa, przekonań i ekspresji. Niewątpliwie premiera filmu w Newseum była wydarzeniem w pełni zamierzonym, wpisującym się w mitologię filmu. Reżyser niczym dziennikarz podejmował dyskusję o prezydenturze D. Trumpa, która była postrzegana przez elity symboliczne jako zagrożenie dla demokracji amerykańskiej, nasuwała skojarzenia z bardzo krytycznie ocenianą prezydenturą R. Nixona. W wywiadzie udzielonym po premierze filmu Spielberg

wprost odnosił film do prezydentury D. Trumpa, nagłówki prasowe informowały o porównywaniu obydwu prezydentur i paralelach (Friedman, 2017).

Spielberg ponawia pytanie o czwartą władzę, o jej rolę. Reżyser powraca w filmie do początków nowej ery prasy i polityki, jaka ma miejsce po zakończeniu zimnej wojny (taka była ówczesna ocena lat 50. XX w.), podkreślając, że opowiada historię, która się wydarzyła, a nie prezentuje kolejnej fikcji filmowej o ciekawych kulturowo i politycznie czasach. Film opowiada historię publikacji przez „The Washington Post” ściśle tajnego raportu McNamary (*Report of the Office of the Secretary of Defense Vietnam Task Force*) w historii prasy określanego jako *Pentagon Papers*. Robert S. McNamara był sekretarzem obrony za czasów prezydentury Johna F. Kennedy’ego i Lyndona B. Johnsona (obydwaj z Partii Demokratycznej). W 1967 r. przygotował raport o wojnie w Wietnamie, o zaangażowaniu Stanów Zjednoczonych w konflikt indochiński. Raport miał być w zamierzeniu pomysłodawcy dziełem historycznym, rozliczeniem się demokratów ze swoich decyzji. Raport nie był przeznaczony do publikacji, ujawniał wiele kompromitujących faktów. Stanowił bardzo krytyczny osąd działań rządów amerykańskich, zarówno Dwighta D. Eisenhowera (z Partii Republikańskiej), jak i J.F. Kennedy’ego oraz L.B. Johnsona. Spielberg odniósł raport także do prezydentury Nixona, który kontynuował politykę swoich poprzedników, wprowadzał opinię publiczną w błąd co do stanu wojny w Wietnamie.

W filmie pojawia się kilkakrotnie określenie „LIAR”, w pierw nie-wypowiedziane, napisane drukowanymi literami, będące zapowiedzią artykułu w „The New York Times”. Drugi raz określenie „LIAR” pojawia się na plakatach demonstrantów. Nagłówek „KŁAMCA” formalnie odnosi się do sekretarza obrony (scena rozmowy McNamary i K. Graham), ale Spielberg odniósł ocenę także do Nixona (sceny z protestującymi przed Sądem Najwyższym), który kontynuował dotychczasową narrację Białego Domu w związku z wojną (scena w motelu z D. Ellsbergiem/M. Rhys). W filmie postawa Nixona zapowiada aferę Watergate. *De facto* nagłówek „KŁAMCA” możemy odnieść do wszystkich rządów amerykańskich. Film jest krytyczny wobec wszystkich prezydentur, które miały miejsce w latach 50. i 60. XX w. bez względu na opcje polityczne, przy czym reżyser dostrzega między nimi różnice.

Raport (podaję wątki za ścieżką dźwiękową filmu) ujawnia przekrety wyborcze za granicą, w które zaangażowany był rząd amerykański, tajne operacje, umorzenie długów, ale przede wszystkim dowodzi celowego wprowadzania w błąd opinii publicznej przez prezydenta. Działania administracji poza granicami USA były poza kontrolą demokratycznej opinii. Tego typu praktyka prowadzi do demoralizacji rządzących i w konsekwencji do nadużycia władzy. Zdaniem Spielberga przyczyniła się do afery Watergate, najbardziej krytycznego momentu we współczesnej demokracji amerykańskiej (ostatnie kadry filmu odnoszące się do afery Watergate, zgłoszenie włamania).

W ocenie Spielberga „bez Wietnamu”, który stał się alibi dla tajnych działań administracji, nie byłoby afery Watergate ani obniżenia standardów funkcjonowania demokratycznego państwa. Tym samym – dowodzi reżyser – każdy rząd w każdej sytuacji, nawet jeśli jest zagrożone bezpieczeństwo państwa, musi podlegać demokratycznej kontroli. W innym przypadku stanie się współczesną tyranią, a państwo stanie się własnością rządu, współczesną wersją *L'État, c'est moi* (sceny z orzeczeniem Sądu Najwyższego). Prezydent jest wówczas niczym król absolutny, co stanowi wyraźną aluzję do Trumpa i jego koncepcji zarządzania państwem (wideo *L'État, c'est moi* z konferencji prasowej D. Trumpa w Białym Domu 29.03.2020 r.)

Opinię prasy („The Washington Post”, „The New York Times”) podziela w filmie także Sąd Najwyższy (sprawa *New York Times Co. vs United States*, rozstrzygnięcie 6:3 na korzyść NYT), który uzasadniając orzeczenie o dopuszczeniu do publikacji tajnego raportu, przywołał idee ojców założycieli republiki (w filmie nie są podane żadne nazwiska). Zdaniem twórców republiki wolność słowa (I poprawka do Konstytucji) miała zabezpieczyć społeczeństwo przed władzą absolutną, a nie ograniczać swobody obywatelskie przez wprowadzenie cenzury. W ocenie sądu prezydent nie może rządzić sam, bo wówczas „jakby mówił: państwo to ja” (fragment orzeczenia prezentowany w filmie). Musi on uwzględniać opinię Kongresu w rządzeniu państwem.

Zdaniem sądu zagwarantowanie wolności prasie „miało służyć rządzonemu, a nie rządzącym” (fragment orzeczenia SN, scena w newsroomie z wysłuchania orzeczenia). Czwarta władza w ocenie Spielberga jest głosem moralnym opinii publicznej, a także forum

wymiany myśli, ma przekazywać informacje, opinie. Jej władztwo (*estate*) powinno być wolne od nacisków polityków i partii. Spielberg świadomie podkreśla usytuowanie czwartej władzy z dala od polityki prowadzonej przez partie polityczne (pierwsza i druga władza). Trzecia władza ma być arbitrem sporów.

Spielberg dokonuje zatem dosyć interesującego zabiegu: z jednej strony ukazuje prasę (czwartą władzę) i jej funkcję kontrolną, z drugiej strony wskazuje na Sąd Najwyższy (funkcję konstytucyjną) jako arbitra sporu, który dokonuje wykładni zasad państwa. Czwarta władza nie ma być władzą biorącą udział w podejmowaniu decyzji, dlatego w filmie nie ma miejsca na dyskusję o Wietnamie, o sensowności wojny – to nie jest domena prasy, prasa ma być władzą kontrolującą rząd i publikującą rzetelne (potocznie prawdziwe) wiadomości. Wiadomości, zdaniem Katharine Graham, wydawcy „The Washington Post”, i B. Bradleego (końcowy fragment filmu, rozmowa Graham z Bradleem), są „brudnopisem historii”, na bieżąco zapisywanymi notatkami z życia, które trzeba będzie w przyszłości weryfikować, poddawać ocenie i falsyfikować. Dziennikarstwo, dodają samokrytycznie wydawca i redaktor, nie jest doskonałe („nie jesteśmy doskonali”), „ale taka jest nasza rola” (wypowiedź K. Graham).

Możemy zadać pytanie, czy tylko prasa ma odgrywać tę rolę we współczesnej demokracji. Być może Bradlee jest porte-parole Spielberga? Oddaje jego zapatrywania na rolę środków masowego komunikowania: masowy film nie jest tylko elementem rozrywki, ale także częścią debaty publicznej. Współczesne media (wskazania za scenariuszem filmu) bawią, są forum wymiany myśli, publikują ploteczki ze świata, przekazują fakty i opinie, ale przede wszystkim są czwartą władzą kontrolującą rząd. Bo jeśli tej funkcji nie spełniają, to wówczas tracą sens swego istnienia, a władza staje się współczesnym królem absolutnym, który zawłaszcza państwo.

Spielberg ogniskuje zasadniczy spór związany z czwartą władzą wokół dylematu: albo wolność słowa, albo bezpieczeństwo państwa. Czyje prawa i interesy mają być chronione bardziej: prawa obywateli czy interesy polityków? Na konflikt ideowy reżyser nakłada konflikt personalny, mieszczący się w pytaniu o domenę prasy: profesjonalizm i zasady etyczne czy przyjaźń (K. Graham vs R. McNamara; B. Bradlee vs JFK). Spielberg umiejętnie różnicuje emocje w zależności od skali konfliktu: posługuje się kłótnią, sprzeczką, dyskusją.

Reżyser zadaje podstawowe pytanie: kiedy w sensie historycznym, ale także kiedy w sensie politycznym doszło do osłabienia funkcji kontrolnej czwartej władzy? Kiedy *the fourth estate* przestała spełniać swoją funkcję i dlaczego? W sensie historycznym osłabienie funkcji kontrolnej prasy nastąpiło za czasów prezydentury JFK, z którą Amerykanie wiązali nadzieję na nowy sposób prowadzenia polityki. Spielberg dokonuje przewartościowania polityki i osoby JFK (kadr pokazujący usunięcie zdjęcia JFK z piedestału/kominka w domu Bradleego), który jest krytycznie oceniany po opublikowaniu raportu. W sporze między cnotą osobistą a instytucjami reżyser opowiada się za instytucjami.

Synonimem zbratania dziennikarzy i polityków jest wspólne palenie cygar („paliliśmy z politykami cygara” – krytycznie ocenia redaktor „The Washington Post”), natomiast synonimem korupcji moralnej – wspólne rejsy jachtem (K. Graham, B. Bradlee – sceny ze sprzeczki). Palenie cygar, trudna do w miarę jednoznacznego przełożenia metafora, w filmie jest opisem sposobu życia i wykonywania obowiązków zawodowych, u Spielberga oznacza prawdopodobnie pewną chytrą polityków, których celem było uwiedzenie i podporządkowanie sobie dziennikarzy.

Spielberg ukazuje wykorzystanie prasy do celów osobistych i zawodowych przez polityków – co istotne: za obopólnym przyzwoleniem. „Zapraszali, bo byłaś redaktorem” („The Washington Post”) – mówi B. Bradlee do K. Graham; „ty też bywałeś” (u JFK) – ripostuje K. Graham i dodaje: „wydawało się to normalne, takie były czasy”. Spór K. Graham z B. Bradleem jest kluczowy, tworzy kontekst kształtowania się nowej świadomości politycznej.

Momentem politycznym, w którym prasa przestała spełniać swoje funkcje kontrolne, jest zbratanie się dziennikarzy z politykami. Nastąpiło wówczas przejście domeny prasy przez władzę wykonawczą i ustawodawczą, przez polityków. Dziennikarze stali się częścią socjotechniki polityki, narzędziem w rękach sprawujących władzę. Prasa staje się wspólnotą stylu (cygara, jacht), odgrywa rolę przekaźnika („jeśli żyjemy w świecie, gdzie władza dyktuje nam, co możemy publikować, to «Washington Post» już przestał istnieć” – redaktor B. Bradlee). Staje się w takim układzie zbiorem ploteczek (ślub córki prezydenta i dyskusja o sukni panny młodej) albo opisem spraw pozornie ważnych (żołnierz kupujący heroinę w Sajgonie, działania

FBI wobec wywrotowców – przykłady podane w filmie). Zamiast separować się od władzy, jest na jej usługach, a przyjaźnie są tylko pozorne (Graham i McNamara, Bradlee i JFK). Spielberg przedstawia w filmie dwa modele funkcjonowania prasy. W jednym z nich prasa jest korespondencją, zbiorem faktów, ale i plotek, w drugim – prasa kontroluje władzę, stając się czwartą władzą.

Skoro prasa powinna się separować, to pojawia się pytanie, jakie ma mieć cele i zadania. Reżyser odpowiada zwięźle: celem prasy jest „służyć społeczeństwu [a nie politykom] i strzec wolności słowa”. Oto mitologia polityczna filmu *Czwarta władza* S. Spielberga.

Film Spielberga jest skierowany do masowego odbiorcy (reżyser ma licznych wielbicieli, których zdobył dzięki rozrywkowym produkcjom: *Szczęki*, *Indiana Jones*, *Jurajski Park*), wskazuje oś sporu na kilku płaszczyznach. Spielberg uzasadnia najważniejsze zasady czwartej władzy i podaje je w sensacyjnej ramie filmu. Obraz jest także moralną przypowieścią – ukazuje, co się dzieje, gdy prasa zamiast kontrolować polityków, pali z nimi cygara.

BIBLIOGRAFIA

- Abromeit, J. (2017). A critical review of recent literature on populism. *Politics and Governance*, 5(4): 177–186.
- Adamowski, J. (2006). *Czwarty stan. Media masowe w pejzażu społecznym Wielkiej Brytanii*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra.
- Baran, S.J., & Davis, D.K. (2007). *Teorie komunikowania masowego*. A. Sadza (Tłum.). Kraków: WUJ.
- Barthes, R. (1971). Trzeci sens. R. Wyborski (Tłum.). *Kino*, 11, 37–41.
- Barthes, R. (1998). Od dzieła do tekstu. M.P. Markowski (Tłum.). *Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 6.
- Barthes, R. (1999). Śmierć Autora. M.P. Markowski (Tłum.). *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1-2(54-55).
- Barthes, R. (2000). *Mitologie*. A. Dziadek (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Biernat, T. (1989). *Mit polityczny*. Warszawa: PWN.
- Carlyle, T. (2006). *Bohaterowie, cześć dla bohaterów i pierwiastek bohaterstwa w historii*. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Cassirer, E. (1998). *Esej o człowieku. Wstęp do filozofii kultury*. A. Staniewska (Tłum.). Warszawa: Czytelnik.
- Cassirer, E. (2006). *Mit państwa*. A. Staniewska (Tłum.). Warszawa: IFiS.

- Elchardus, M., & Spruyt, B. (2016). Populism, persistent republicanism and declinism: an empirical analysis of populism as a thin ideology. *Government and Opposition*, 51(1), 111–133.
- First Amendment to the United States Constitution (b.d.). <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-1/> (dostęp: 15.09.2022).
- Florczak-Wątor, M. (2022). *Konstytucyjne regulacje władzy neutralnej, wystąpienie konferencyjne, wideo*. <https://wnpism.uw.edu.pl/konferencja-neutralna-czy-czwarta-wladza-miedzy-idea-a-rzeczywistoscia> (dostęp: 15.09.2022).
- Friedman, D. (2017, 14 grudnia). *Steven Spielberg, Tom Hanks compare Trump administration to Nixon's at 'The Post' premiere*. The Hollywood Reporter. <https://www.hollywoodreporter.com/news/steven-spielberg-tom-hanks-compare-trump-administration-to-nixons-at-the-post-premiere-1068154/> (dostęp: 15.09.2022).
- Gleiberman, O. (2017, 6 grudnia). *Film Review: 'The Post'*. Variety, <https://variety.com/2017/the-post-review-tom-hanks-meryl-streep-1202631640> (dostęp: 15.09.2022).
- Habermas, J. (2007). *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*. W. Lipnik, & M. Łukasiewicz (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Halin, D., & Mancini, P. (2007). *Trzy modele mediów. Analiza porównawcza*. M. Lorek (Tłum.). Kraków: WUJ.
- Hendrykowski, M. (1994). *Słownik terminów filmowych*. Poznań: Ars Nova.
- Hendrykowski, M. (2000). *Film jako źródło historyczne*. Poznań: Ars Nova.
- Hoffman, R.J., & Levack, P. (Eds.) (1949). *Burke's politics. Selected Writings and Speeches of E. Burke on Reform, Revolution and War*. New York: Alfred A. Knopf.
- Kemp, P. (Red.) (2017). *Historia kina*. Warszawa: Wydawnictwo Arkady.
- Kuc, G. (2020). *Ewolucja zasady podziału władzy i jej wpływu na sądownictwo konstytucyjne*. W M. Granat (Red.). *Sądownictwo konstytucyjne. Teoria i praktyka* (s. 129–145). T. III. Warszawa: WN UKSW.
- Kürten, J. (2018, 1 listopada). *Spielberg's 'The Post': How 1970s politics resonate with today's era of 'fake news'*. DW.com. <https://dw.com/en/Spielbergs-the-post-how-1970s-politics-resonate-with-todays-era-of-fake-news/a-42090284> (dostęp: 15.09.2022).
- Lasswell, H., & Kaplan, A. (1976). *Power and Society. A Framework for Political Inquiry*, New Haven, London: Yale University Press.
- Małajny, R. (2003). *Trzy teorie podzielonej władzy*, Katowice: Wydawnictwo Volumen.
- Many, Y., & Surel, Y. (Red.) (2007). *Demokracja w obliczu populizmu*. A. Gąsior-Niemiec (Tłum.). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- McQuail, D. (2007). *Teoria komunikowania masowego*. M. Bucholc, A. Szulżycka (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Mudde, C. (2010, 31 sierpnia). The populist radical Right: A pathological normalcy. *Fronesis*, 34, 90–104.
- Nieć, M. (2014). Koncepcja „czwartego stanu” Edmunda Burke’a podana przez Thomasa Carlyle’a. Refleksje o polityce i komunikowaniu. *Politeja*, 2(28), 321–340.
- Nieć, M. (2021). Dzieje populizmu i modele jego interpretacji. W: M. Nieć, T. Litwin, & K. Łabędź, *Populizm – modele i praktyka. Polskie odniesienia*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Olszowski, R., & Szlachta, B. (2012). Konserwatyzm Edmunda Burke. W E. Burke, *O duchu i naturze rewolucji. Wybór pism*. A. Wincewicz-Price (Tłum.). Kraków: Wydawnictwo Akademickie.
- Paczkowski, A. (1973). *Czwarta władza. Prasa dawniej i dziś*. Warszawa: PIW.
- Palczewski, M. (2017). Media jako czwarta władza – mit czy rzeczywistość? W D. Lewińska, K. Stasiuk-Krajewska, & R. Wróblewski (Red.). *Graszewicz.com. Media. Komunikacja. Kultura*, Wrocław: Wydawnictwo Liber.
- Pentagon Papers* (2022). Archives.gov. <https://www.archives.gov/research/pentagon-papers> (dostęp: 15.09.2022).
- Pieliński, K. (2011). *W obliczu kryzysu. Konserwatyzm angielski od Burke’a do Lecky’ego*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Pisarek, W. (Red.) (2006). *Słownik terminologii medialnej*. Kraków: Universitas.
- Rydz, R. (2005). *Edmund Burke na ścieżkach wolności*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Siebert, F., Peterson, T., & Schramm, W. (1956). *Four Theories of the Press*. Urbana: University Illinois Press.
- Szacki, J. (2007). Wstęp. W Y. Many, & Y. Surel (Red.). *Demokracja w obliczu populizmu* (s. 9–26). A. Gąsior-Niemiec (Tłum.). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Wolert, W. (2005). *Szkice z dziejów prasy światowej*. Kraków: Universitas.
- Wysocka, O. (Red.) (2010). *Populizm*. Tłum. zbiorowe. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>